

KÖNYVISMERTETÉSEK.

Szegedi Kis Kalendárium, 1934. (*A Szegedi Fiatlok Művészeti Kollégiumának és Tanyai Agrársettlemment Mozgalmának kiadása karöltve a Kolozsvár-szegedi Egyetemi Bethlen Gábor Körrel.*)

Az elmúlt pár esztendő alatt úgy megszokott és meg is szeretett Szegedi Kis Kalendárium — egy évi kényszerű, anyagi okokra visszavezethető szünet után — az 1934-ik évre ismét megjelent. Valamint az előző évek könyvecskéit, ezt az újat is jellemzi a tipográfiai gondosság, gondos művészi munka és a tartalmi érték. Ez utóbbi érdekel itt közelebbről bennünket: a Kis Kalendárium minden esztendőben szolgálatot tesz a maga módján a néprajz tudományának. Ez az új kötet is a népköltés, népzene anyagát igyekszik növelni: eddig még jórészt publikálatlan hódmezővásárhelyi nótákat, dallamokat tartalmaz. A gyűjtés és feldolgozás munkáját *Péczely Attila* végezte. A nóták egy része ugyan ismerős variáns csupán, de a dallamok között az újabb stílusú, tempo giusto dallam-formák mellett poco rubato, parlando rubato jelzésű, régi paraszt dallam-formákkal is találkozunk. A Kis Kalendárium tipográfiaiilag is művészi formája és a tusrajzú illusztrációk *Buday György* kezemunkája. Amíg fametszeteiben a magyar parasztlélek, tragikus, dramatikusan szemléletes él, addig ezek a tusrajzok a népi jókedvhez, játékos stilizáló formáihoz nyúlnak: ez a játékoság, stilizálás teszi a rajzokat elevenekké, finoman bájossá. Az ethnográfiai és művészi érdemeken túl a magyar kulturának is szolgálatot teljesít a kalendárium: évről-évre felfrissíteni, tudatosítani igyekszik a maga eszközeivel a magyarság sajátos szellemét, formáit és értékeit. Jelentős szociális szolgálatát sem szabad figyelmen kívül hagynunk: az esetleges jövedelem szegénysorsú egyetemi hallgatók segélyezésére s a Művészeti Kollégium kulturális működésének biztosítására szolgál.

O. Gy.

Helynévkutatás és nyelvészet. II.

(Megjegyzések egy könyv módszeréhez.)

Ilyen tájékozatlanság és felületesség mellett természetesen azon sem lehet csodálkozni, hogy Sch. számára a nyugatmagyarországi n. helynévalakokra vonatkozó legkiadósabb forrás, *Házina* őt, illetve most már hét kötetes soproni oklevéltára is teljesen ismeretlen maradt. Pedig a Házinál olvasható névalakok ismeretében néhány baklövést esetleg elkerülhetett volna. Ezek közül a legkapitálisabbat talán be is mutatom, mert nagyon alkalmas annak illusztrálására, hogyan készülnek a régi megbízható módszer szerint a helynévi etimológiák. Fertőféregyháza n. *Donnerskirchen* nevérol azt olvassuk Sch.-nál, hogy abban az *Anton* név (modern) becéző alakja *tone'l* — *tuné'l* keresendő, ami-

ből szerinte magyar ember rekonstruált *Dondel*-t. Mi bizonyítja ezt a furcsa feltevést? Egy 1430-as névalak, amelyet Sch. Csánkiból *Dondelkyrchen*-nek írt ki. És pedig a genitívusi *s* elhagyása bizonyítja, hogy ezt a névalakot magyar ember fabrikálta. Ha utána nézünk a dolognak Csánkiban, tényleg megállapíthatjuk, hogy itt történt valami elhagyás, t. i. Sch. uram maga sajátkezűleg hagyta el a genitívusi *s*-t. De más is tanúsítja, hogy magyar ember téves írása az oka ezen névalak létrejöttének, amely t. i. a Sch.-féle *Tóni*-etimológiának nem igen felel meg. Csánkiban ugyanis ilyen névalakok is említve vannak, mint *Thundolczkyrchen*, *Dundolczkyrchen*. A *cz* jelhasználatból és az *o—e* hangcsereből pedig szintén világosan következik Sch. szerint, hogy magyar ember jegyezte fel eleinte a nevet; ezek ugyanis „megszűnnek akkor, mikor tisztára csak németül szerepel helységünk neve“. A *cz*-re vonatkozó megjegyzésével Sch. annyit mindenesetre elárult, hogy drága idejét eddig még nem igen pocsékolta el 14—15. sz.-i német szövegek olvasásával, mert akkor tudná, hogy ebben a korban a *c*-t a németeknél általánosan *cz*-vel is jelölték. A Házinál közölt német levelekből pedig meggyőződhetett volna, hogy nem magyar emberek fussolták el az ő elmés etimológiáját, mert ezt a nevet a német íródiákok következetesen így írják: *T(h)undoloczki(i)chen* 1136, 1438; *Dundolczki(e)r(c)hen* 1462, '471; *Tündolschyrichen*, *Thundalschirichen* 1454.

Amint ez a példa tanúsítja, Sch.-nál még az is előfordul, hogy tévesen ír ki Csánkiból egy nevet és a téves kiírásból elméletet kovácsol. Ezen gyanút fogva kissé szemügyre vettem Sch. névalakjait. Az eredmény gyászos volt Sch.-ra nézve. Némi böngészés után egy csokorra valót gyűjtöttem ezekből a virágokból, amelyet ezennel az olvasónak is prezentálhatok:

Hurber de Hurem helyett *H. der Hurem* (60. l.); *Alben* 1291 h. *Alber* (77. l.); *Pereglyn* 1397 h. *Perglyn* (78. l.); *Terscha* 1455 h. *Tercha* (82. l.); *Radolfalva* 1427/1428 h. *R. 1481* (94. l.); *Harsandorf* 1370 h. *Harsanandorf* (97. l.); *Erchene* 1451 h. *Erchénye* (99. l.); *Jerendorf* 1424 h. *J. 1524* (99. l.); *Kwbelsdorf* 1447 h. *Kobelsdorf* (100. l.); *Potl* 1342 h. *Poth* (107. l.); *Sreberstorfh* 1388 h. *Srebertorfh* (109. l.); v. ö. Sch. vélekedését a *Dondelkyrchen* névalakról; *Monahhaza* 1411 h. *Monahházá* (kétszer, 118. l.); *Leuczmannspurkch* 1387 h. *Luczmannspürkch* (123. l.); *Faruhno* 1340 h. *F. 1346* (129. l.); *Chyakan* 1437 h. *Chakan* (151. l.); *Tohon* 1244 h. *T. 1275* (185. l.); *Zabor* 1444 h. *Zobor* (187. l.); *Runuk* 1360 h. *Rünük* (189. l.); *Olsowryunuk* 1336 h. *Olsoryunuk* (189. l.); *Rewnek* 1415 stb. h. *Rwnek* 189. l.); *Kyzun* 1263 h. *Kysun* (193. l.); *Kwssen seu Vyuvar* 1263 h. *Kussen seu Ujvár* (193. l.); *Londeek* 1519 h. *Londeck* (231. l.); *Londek* 1538 h. *Landek* (231. l.).

De még a folyó szöveget sem idézi Sch. helyesen⁹ és így már

⁹ Pl. „...keinen Zweifel übrig lässt“ helyett „ohne Zweifel übrig lässt“.

azon sem lehet csodálkozni, hogy alkalmadtán légből kapott nézeteket fog rá másokra, hogy azokat megcáfolja.¹⁰

Sch.-nál tehát még azokban a névalakokban is, amelyeket nyomtatott forrásból írt ki, nyüzsögnek a hibák. Mivel Házi oklevélkiadványáról nem tudott, a 16—18. sz.-i canonica visitatiók jegyzőkönyveiből igyekezett a n. helynevekre vonatkozólag adatokat szerezni. El lehet képzelni, hogy a nehezen olvasható kéziratokból közölt névalakok esetében mennyi a másolási hiba.

Kétségtelen, hogy aki helynevekkel akar foglalkozni, annak bizonyos kritikai érzékének is kell lennie. Amint a *Donnerskirchen* esetében láttuk, Sch. néha tényleg megpróbálkozik a névalakokat illetőleg a kritikával. Sajnos azonban éppen fejlett antikritikai érzéke van, úgyhogy íráshibának mondja azt, ami nem az, az íráshibákból pedig elméleteket és etimológiákat gyárt. Jellemző erre nézve az, amit a *Mutschen* névről mond, amely először 1229-ben van említve *villa Mehche* alakban. „Az ősi magyar nevet — írja — a németség örizte meg *mutšn* alakban, amely nem egyéb, mint a *Miske* szn. *Mehche* (!) alakjának *-en* képzővel (!) való átvétele. A többeli *e ~ i* helyén fellépő *ə* bizonytalan voltánál fogva *u-t* eredményezett“. Ez a „magyarázat“ egyszerűen badarság — laikusok talán megértik; a valóság t. i. az, hogy az 1229.-iki *Mehche* egyszerűen íráshiba *Muhcha* helyett (az *u > e* tévesztés gyakori), amit világosan tanúsít az a körülmény is, hogy a falu 1230-ban *Muhtsa* alakban szerepel. (ÁUO. VI. 485).

Ennek a fejlett antikritikai érzéknek más tréfás következményei is mutatkoznak Sch.-nál. Az csak természetes, hogy Melich összes etimológiáit, amelyek Nyugatmagyarországra vonatkoznak, vakon átveszi; másokkal szemben azonban már megpróbálkozik a kritikával, azonban olyan pechje van, hogy tőlem és Steinhauertől átveszi — azt hiszem — az összes téves magyarázatokat, de azok az etimológiák, amelyeknek helyes voltára már akár mérget lehetne venni, ízlését nem elégitik ki. Egy esetben egy korábbi etimológiámat pl. ép Sch. adatai döntik meg; ő mégis az én téves magyarázatomhoz ragaszkodik. A *Patafalva* névről van szó, amely nem a *Poto* névvel függ össze, mint ahogy korábban gyanítottam, hanem a Sch. által közölt *Patakfalva* névalak alapján ebből származott, mint az ugyancsak nyugatmagyarországi *Talapatka* < *Telepataka* < *Telekpataka* névalakból. Hogy semmi kétség ne legyen, ezt tanúsítja a korábbi n. *Podaboch* névalak is, amely teljesen ugyanolyan, mint a n. *Kulmberg* név, vagyis a második rész az idegen név fordítását tartalmazza. — Az ellenkezőre két kézzelfoghatóan világos példát is említhetek. Hogy a *Csörötnek* — *Schrietling* név szl. *Črětnik* „berekhely“ névből származott, az nemcsak azért holtbiztos, mert a szomszédos vendek a falut ma is *Črějtnik* < *Črětnik* néven ismerik (v. ö. DUHbl. 5, 26), hanem azért

¹⁰ Pl. Sch. könyvéből meglepetéssel értetültem arról, hogy én a n. *Siegraben* nevet a m. *szék* szóból származtatom (192. l.).

is, mert a szomszédságában a középkorban egy *Berekalja* nevű falu is volt, melynek nevét egy csörötneki határrész fenn is tartotta. Itt tehát etimológiai problémáról tulajdonképp szó sem volt, csak a tényeket kellett leírnom. Sch. ezt az etimológiát azonban mégis elfogadhatatlannak tartja. Szerinte a név így származott: A falu eredeti szl. neve *Rednik „veres patak“ volt. Ehhez meg kell jegyez-nem, hogy ilyen szl. név sehol sincs, ezt csak Steinhauser agyalta ki, hogy a n. *Radling* névalakot ne kelljen a m. *Rednek* névalakból származtatni. Ebből a szl. *Rednik*-ből Sch. szerint a n.-ben *ze Rednek* (sic!) > m. *tšerednek* (az *e* nyílt *e*-t jelez) > *tšeretnek* lett, amely névalakot azután a németek visszakölcsönözték. Sch. — úgy látszik — nem is sejti, hogy a magyarban csak az 1000 körüli átvételek esetében felelhet meg idegen *c*-nek *cs*, mert hisz később már meg-volt ez a hangkapcsolat a magyarban is; arról nem is szólva, hogy az *e* > *ö*, *d* > *t* hangfejlődést a m.-ban feltenni képtelenség. A leg-szebb azonban az egészben az, hogy Csörötneken — a Rába mellett fekszik — nincs is patak. — A *Rohonc* — *Rechnitz* < szl. *Orěcho-vica* „diós“ etimológia is azok közé tartozik, amelyeknek helyessé-géhez semmi kétség nem férhet; ugyanis nemcsak több szl. *Ore-chovica* nevű hely viseli vagy viselte a magyarban a *Rohonc* nevet, hanem a vasmegyei Rohoncon a kat. térkép szerint van egy *Nussgraben* nevű árok és az odavalósi H. Karner szerint egy *Nussbachl* nevű határrész is (Burgenländ. Hbl. 1, 108). A német névalak kétségtelenül a m. *Rěchoyc ~ *Rěchonc névalak átvéte-léből származott, mert hisz különben a szókezdő *o* a németben meg-mánadt volna. A cseh *Orechové*-t pl. a németek *Urhau*-nak hívják (Miklosich), a budavideki svábok pedig Diósdot nevezik *Oorasch* nak (Petz-Festschrift 221), amely név pedig szerb *Oraš* „diós“ név átvételéből származott. A magyarban azért maradt el a szókezdő *o*, mert azt a határozott névelőnek, illetve a mutató névmásnak érezték; ugyanez állapítható meg az ezen tőhöz tartozó szl. szár-mazású görög helyneveknél is, mert a görögök is a határozott név-előnek fogták fel a szókezdő *o*-t. Sch. ezzel szemben valahol azt olvasta, hogy a csehországi n. *Röchlitz* hn. szl. *Rokytnice* névalakból eredt; rögtön felkapta ezt és kimondta a sentenciát, hogy a *Rech-nitz* név szl. *Rokytnice* névalakból származott. Azzal persze már nem sokat gondolt, hogy erre a kaptafára a magyar *Rohonc* névala-kot már nem lehet ráhúzni. Azt azonban mégis el kell ismerni, hogy ez az etimológiája mégsem annyira badarság, mint a korábbi, amikor is ezt a hn.-t valami képtelen szl. *Rakniza* névalakból eti-mológizálta ki, szintén a régi megbízható módszer szabályrende-leinek figyelembevételével.

Kritikátlanóságának jellemzésére még egy példát akarok em-líteni, amivel — úgy látom — Sch. még egyes történészeket is tév-útra vezetett. Egy „felfedezéséről“ van szó. Felfedezte ugyanis, hogy Heim Notitia Historica c. művében említés történik egy 1187-tel keltezett pápai oklevélről, amelyben a szentgotthárdi

apátság több faluja is meg van nevezve. Felfedezését a M. Ny.-ben tette közzé (25, 132) és azóta számtalanszor hivatkozott rá és számtalan következtetést fűzött hozzá. Pedig állítólagos nyelvész létére első látásra fel kellett volna ismernie, hogy a kérdéses oklevél 15. sz.-i hamisítvány. Ilyen névalakok fordulnak ugyanis elő benne: *Nagfalu*, *Badafalu*, *Janofalu*, *Pacfalu*. A legvilágosabban a kérdéses oklevél 15. sz.-i eredetét a *Nagfalu* névalak tanúsítja; a *nagy* szót ugyanis az Okl. Sz. adatai szerint csak 1408—1463 között írták *nag*-nak; a *Nagyfalu* név 12. sz.-i írásos alakja *Nogfolu* lett volna.

Ez nagyon egyszerű dolog; Sch.-nak azonban már csak azért is bajos lett volna erre rájőnni, mert számára a magyar nyelvészet — amint ez részben már az eddig felhozottakból is kitűnt — teljesen ismeretlen, idegen tartomány. Ennek jellemzésére teljesen elégséges, ha leközlöm még azt, amit a *Lánzsér* hm.-ről ír. Nem tudja, hogy a mai *lándzsa* szó régi alakja *láncsa* volt és hogy aránylag késői olasz jövevényszó. Ezért szerinte a hely a lánzséri hegy aljába telepített *lándzsérok* után nyerte elnevezését. Ehhez még a következő elmélkedést fűzi: „Szóképzés szempontjából nem volna lehetetlen egy *lándzsér* (sic!) alak, mert hisz a magyar nyelv önálló nevekből úgyszólván szokott *-ér*, *-ár* képzővel tárgyakkal bánó és valamivel foglalkozó személyneveket képezni. (V. ö. *kád-ár*, *bodnár*, *kulcs-ár* stb.) Sőt még kölesönszóból is szokott fenti képzőkkel új szavakat alkotni. *Káplár*, *bognár*, *hóhár* v. *hóhér*, *pallér* stb. példa erre. (Vö. Czuczor-Fogarasi, 1, 332. l.; 2, 519. l.)” — Ehhez már igazán nem kell kommentár.

De semmivel sem ért többet a szlavisztikához és a szláv helynevekhez sem. Ennek jellemzésére egy példa szintén teljesen elégséges. Több *Pordány* nevű hely folyó mellett fekszik és ezért Sch. arra gondol, hogy a hn. szl. *prod* „átkelőhely” szóval függ össze. Itt a jó ember megfogódott anyanyelvének hálójában, amely t. i. a *b* hangot nem ismeri, az átkelőhelyet ugyanis a szlávok *brod*-nak mondják . . .

Ez még mind hagyján! Utóvégre Sch. nem szlavista és nem hungarológus, bár . . . aki nem tud arabusul, ne beszéljen arabusul. Az azonban már valamivel súlyosabb dolog, hogy Schwartz Elemér, aki a budapesti egyetemen a német nyelvészet és néprajz magántanára, a n. helynevek és a német nyelvészet terén sem dicsekedhetik lényegesen alaposabb és biztosabb tudással. Ezt már egy kissé behatóbban óhajtanám megvilágítani és pedig először néhány példán német névismeretét.

Közismert, hogy a német *Haus* szó helynevekben nem házat, hanem megerősített helyet jelent: pl. *Ersekújvár* = *Neuhäusel*, *Leuka wara* 1256 = *Lockenhaus*. Sch. szerint Vasdobra n. *Neuhaus* nevéét mégsem váraról kapta, hanem egy a 14. sz.-ban feltehetőleg létesült új házcsoporttól. — A *Wimpassing* hm.-et (délnémet területen kb. 70 van belőle) „szeles vártának” értelmezi, nem tudva, hogy *die Pass* modern francia-holland jövevényszó a n.-ben. — Is-

meretes, hogy a *Dorf*-fal végződő n. hn.-k szn.-i eredetűek; Sch. a *Walbersdorf* hn.-t (*Wolbrun* 1202) mégis „jókütfalvának“, illetve „aufwallende Brunn“-nak értelmezi, bár a *Walbrun* szn. a középkorban nemcsak Németországban volt általánosan elterjedt (Förstemann I. 2, 1502), hanem még Nyugatmagyarországról is kimutatható: 1206/18-ban említenek ilyen nevű egyént Locsmádon (Sopron m. Oklt. I. 7). A névben természetesen nem a *Brunn* „kút“, hanem a *Brünne* „páncél“ szó rejlik (*Hiltibrun*, *Brunhild* stb.). — Semmiféle indogermán nyelvben a szn. rövid alakja (Kurzform) nem szolgál újabb személynévképzés alapjául, Sch. szerint a *Lutzmannsburg* hn. alapjául szolgáló szn. mégis úgy jött létre, hogy a *Mann* szót összetették a *Ludwig* szn. modern becéző alakjával *Lutz*-cal. Ez az elmélet már csak azért is téves, mert a *Ludwig*-névből u korábbi *uo*-ból származott. A *Lutzmannsburg* hn.-t pedig a középkorban n. oklevelekben és levelekben következetesen *eu*-val írták; Sch. azonban a régi n. névalakokat részint nem ismerte, részint tévesen írta le őket. A név *eu*-s írása arra mutat, hogy a hn. alapjául az a *Liuziman*, *Liuzaman* ófn. szn. szolgált, amely szn.-ként is kimutatható, de hn.-kben is előfordul (v. ö. Förstemann², II. 2, 112): az ófn. *iu*-nak megfelelő hangot a bajorban a középkorban *eu*-vel írták, még abban a korban is, amikor azt már *ui*-nak ejtették (a m. *Nyulas*-ból lett n. *Juis* hn.-t pl. Nyugatmagyarországon is *Jeus*-nak írták). — Az írtás fogalmát a n. nyelvben is, mint talán minden nyelvben, a hn. második részében jelzik, Sch. a *Riedlingsdorf* név első részében mégis a n. *Rode*, *Reute*, *Riete* szavakat nyomozza (v. ö. a *Walbersdorf* névről mondottakat), jóllehet az ófn. *Ruodin* > kfn. *Rüedin sz.-nek a m. *Rödöny* névalak is teljesen megfelel. — A *Schmiedrait* hn. Ausztriában is megvan. A névben vagy a kfn. *smirwe* „Schmiere“ vagy kfn. *smit* „Schmied“ szó rejlik.¹¹ Sch. szerint a hn. első része a kfn. *sin* „nagy, általános“ szót tartalmazza. „A d . . . hibás betoldás!“ „Szókezdő *s(i)n* könnyen válhatott *šm*-mé“. A n.-ben ilyen kalandos változásra példa nincs. És miért e feltevés? Mert egy magyar íródeák a nevet egyszer *Simidrouch*-nak írta le (*-ch* ∴ *th*). Sch. természetesen nem gondolt erre és a hibás névalakot is kietimológizálta.

Még alak- és hangtani vélekedéseiről, illetve egyéni nézeteiről kívánok megemlékezni. Meg kell azonban jegyeznem, hogy a n. származású n. hn.-k terén a baklövésekre Sch. számára aránylag csak szűk tér kínálkozott, mert a német származású régi hn.-k száma Nyugatmagyarországon csekély és azoknak egy része is világos etimológiájú; ahol azonban a hibára a legkisebb mód volt, ott Sch. alaposan élt ezzel a lehetőséggel. Az pedig, hogy szl. és m. származású neveket sorozatosan n.-knek etimológizált ki, már egészen más lapra tartozik.

Kissé egyéni alaktani nézeteinek megvilágítására rendkívül alkalmas az, amit a *Haschendorf* névről tőle megtudunk. Meg kell

¹¹ E. Schwartz: Die ON des östlichen Oberöst. 74.

jegyeznem, hogy ez egy 399 holdnyi kiterjedésű falucska Sopron közelében; Csánki szerint először 1370-ben van említve *Harsandorf* alakban. Kétséges azonban, hogy a Csánkinál közölt névalakok erre a falura vonatkoznak-e. Ugyanis Alsóausztrniában is van — közel a határhoz — egy ilyen nevű falu, ahol — úgy látszik — a Nagymartoniaknak is volt egy időben birtokrészük. Ez a név Sch. szerint így jött létre: Volt először is egy *Haro* nevű germán vitéz, akit genitivusba tettek; így lett a hn. *Hars*. Igaz ugyan, hogy a *Haro* nevet csak gyengén lehetett ragozni a németben; lehet azonban, hogy ez a derék *Haro* olyan erős legény volt, hogy övele ezen a téren kivételt tettek. Hogy ezt a ballépésüket jóvátegyék, ebből a gen.-ből még egy becező formát is képeztek *Harso* alakban (tehát még az ófn. korszakban), amit aztán most már a legszorosabb kivételként gyengén ragoztak, így lett belőle *Harson*. Természetesen ennek is még az ófn. korban kellett történnie, mert hisz az ófn. korszak vége felé a gyenge gen. végződése már általánosan *-en*. Jeles germanistánk ugyan elfeledkezett ezen etimológia alkotása közben arról a zavaró mellékkörülményről, hogy az ófn.-ben a gyenge gen. végződése sohasem volt *-on*, hanem *-in*; azonban a nyugatmagyarországi németeknek ófn.-kori nyelvemlékeik nincsenek és így — ugyebár — semmi akadályuk sem lehet annak a feltevésnek, hogy a gyenge gen. terén egy kissé eltértek a közszokástól. Nagyobb hitel okából ezen jeles *Harson* alakot azután még a „*-dorf*-fal is egybekapcsolták“. Amint ez a példa is mutatja: amikor egy rozoga etimológiáról van szó, akkor a kiírtott németek élnek és virulnak és nyelvü botrányokat csinálnak.

Sch. német hangtörténeti tudásának megvilágítására egy példa szintén teljesen elég lesz, amint ezt majd az olvasó is el fogja ismerni. Mindjárt munkája elején (64. l.) a *Leiden* névről szólva, azt írja, hogy a nevet a németek *i*-vel vették át a magyaroktól, amely „*i*-ből az úfnben *ei* lett“. Azt hittem először, hogy itt csak pontatlan stílusról van szó; a mű 109. lapján azonban hamarosan megkaptam ennek a vélt elírásnak váratlan magyarázatát. Itt ugyanis egy lábjegyzetben megrótt egy magyar íródeákot, amiért az a *Schreibersdorf* nevet 1388-ban *Srebertorf*-nak (recte: *Sreberstorf*) írta le. Sch. mester szavai szerint ugyanis „a német név a 14. sz.-ban csak *Schriberdorf* vagy *Schribersdorf* lett volna“. Most már mindent megértettem. Alapvizsgázó német szakos polgári iskolai tanárjelöltek többnyire tudni szokták, hogy az ófn. hosszú magánhangzók diphthongizálódása bajor nyelvterületen vette kezdetét és pedig a 11. sz. végén. Ezt az eddig érvényben volt tanterv szerint az első év második félévében kellett megtanulniok. Ezzel nem valami túlzott követelményt támasztunk velük szemben, mert a német hangtörténet ezen nevezetes ténye még németországi középiskolai tankönyvekben is meg van említve. Mégis csak kár, hogy Sch.-nak Házi gyűjteménye nem került a kezébe, mert akkor esetleg előadást tarthatott volna valamelyik tudomá-

nyos társaságunkban nagy germanisztikai felfedezéséről, hogy t. i. az ófn. *i*-t Magyarországon már a 14. században is *ei*-nek írták. Érdekes, hogy Sch. E. egyetemi hallgató korában ezt a dolgot még kifogástalanul tudta, amint erről doktori értekezésének egy megjegyzéséből (67. l.) magam is meggyőződést szereztem. Úgy látszik Schwartz Elemér is úgy van a német nyelvtörténettel, mint a vén cigány a muzsikával: mindennap felejt egy nótát...

Kétségtelen, hogy aki helynevek származásáról akar írni, annak valamennyire a fonétikához is kell értenie. Ehhez aztán Sch. már csak alig hajaz. Erre nézve nem sokáig hagyja kétségben az olvasót. Műve bevezetésében, ahol a nyugatmagyarországi német-ség nyelvének legnevezetesebb sajátosságait ismerteti, egyebek között pl. a következő pongyola fogalmazású, zavaros elmélkedést olvashatjuk: „...semmi módon nem tudjuk megmagyarázni azt a tapasztalati tényt, miként történhetik meg, hogy a némi német, akinek hangkészletében megvannak ugyanazon hangok (pl. az *ny* a *sqη*, *siŋən* (= *singen*) vagy a *cs* a *rutšn*, *tetšn* szavakban), amelyek a magyarban, magyar szavak reprodukálásánál miért térnek el annyira a magyar kiejtéstől (Apponyi *appauni*, egy *ec* vagy *eg* lesz, pedig megközelíthetnék *edj-gyel!*“ (29. l.). Mi történt itt? Semmi más, minthogy kiváló nyelvbúvárunk nem képes egymástól megkülönböztetni a gutturális *η*-t — Sch. palatálisnak mondja — a jésített *n'*-től. Az előbbi hangot, amint ismeretes, a németben — *ng*-vel jelöljük, a magyarban pedig *g* és *k* előtt *n*-nel (más kapcsolatban a magyarban nincs meg); a jésített *n'* pedig nincs meg a németben, de megvan a magyarban: és *ny*-vel jelöljük. Emlékezni fog talán még az olvasó Sch.-nak a *Zemenye névről* való érthetetlenül zavaros elmélkedéseire; Sch. ezen speciális fonétikai felfogásának figyelembevételével szavait némi fejtörés árán már meg lehet érteni, csupán azt kell még tudni, hogy Sch. minduntalan megfélekedezik arról, hogy a *s* a régi németben *š*-szerű hang volt. Ezen két hang összezavarásának segítségével azután egyéb dolgokat is könnyedén meg tud magyarázni a régi megbízható módszer kiváló képviselője. A *Lébény névről* pl. így ír: „A *hnt*. szennek vesszük, de megengedjük, hogy ez a régi *hn*. német sznre megy vissza, talán olyanra, amelynek tövében egy germ. *Leubhas*, illetőleg ebből származtatható *Liebing* (eítsd *libiŋ*) van. A magyar *lébēŋ* (sic! értsd: *Lébény!*) nagyon alátámasztja ezt a felfogást“ (64. l.). Vajjon miért következett be Sch.-nál ez a rettenetes fogalomzavar? Alig lehet annak más oka, mint az a körülmény, hogy egyes német fonétikai munkákban — pl. Viétornál is — a jésített *n'* a betű első lábának meghosszabbításával van jelölve, ellentétben a gutturális nazálissal, amelyet viszont a szokott módon az *n* második lábának meghosszabbításával (*η*) jelöl Viétor is. A két betűalak azután Sch. memóriájában gyökeresen összezavaródott, vagy talán már kezdetől fogva sem vette észre, hogy különböznek egymástól. Sch. azonban tud magyarul és németül, így tehát könnyen rájöhe-

tett volna arra, hogy emlékezete cserbenhagyta, ő azonban a paraszti józan ész helyett inkább a rosszúl megfigyelt betűre esküdött.

Az anyag csoportosítása, melynek tükrét a tartalomjegyzék adja, természetesen a világos megértést és áttekinthetőséget van hivatva szolgálni. Olyan esetekben azonban, amikor a szerzőnek magának is csak zavaros fogalmai vannak az anyag mibenlétéről és jelentőségéről, a tartalomjegyzék is kusza képet nyújt. Így van ez Sch. művével is. Mindenáron településtörténeti szempontokat szeretne belevinni munkájába, hogy ezzel jelentőséget adjon annak, de mivel ezt másképp megvalósítani nem tudja, a nevet próbálja áttelepüléstörténeti szempontok szerint csoportosítani. Ennek az erőlködésnek azonban csak a legnagyobb összevisszaság lett az eredménye. Sch. ugyanis megkülönböztet „ösi szálláshelyeket“ és „új telepeket“. Az „ösi szálláshelyek“ fejezetnek alfejezetei a következő címeket viselik: 1. „Az egyes településből (?) származó helynevek“. Tovább: a) „A világiak birtokbaszállása“ (hogy ez a szép kifejezés mit jelentsen, azt Sch-on kívül senkisé tudja, sőt még talán ő maga sem). b) „Egyházi gócpontok“. 2. „A csoportos település“. — „Az új telepek“ c. fejezetben pedig a következő alfejezetek címeit olvashatjuk: 1. „A víz környékén való letelepedés“. Tovább: a) „Folyóvízmenti helységek“; b) „Az állóvizek melletti községek; c) „Víz melléki telepek“ stb. — Természetesen a legtöbb falu valami víz mellett épült, így tehát teljesen Sch. úri szeszélyétől függött, hogy melyik falut sorozta be az ösi és melyiket az új telepek sorába. Nyilvánvaló, hogy ezen felosztás mellett a legnagyobb furcsaságok lehetségesek. A 17. sz.-ban alakult *Loretto* falut (ezt maga Sch. állapítja meg) pl. ott találjuk az ösi szálláshelyek sorában, ellenben az ösi *Güssing* nevet (Németújvár) az új telepek nevei között fedezhetjük fel annak ellenére, hogy az összes többi váraknak a nevei „Az ösi szálláshelyek“ c. fejezetbe kerültek; ezt azonban azzal egyenlíti ki az igazságosság és méltanyosság szellemében, hogy *Frakno* várát is az ösi szálláshelyek közé sorolja be, jóllehet közismert róla, hogy csak a 14. sz. folyamán épült. És így tovább... (A példák tetszés szerint szaporíthatók.) — A kusza tartalomjegyzék különben teljesen stilszerűen egészíti ki a pongyola fogalmazású, kraxelhuber-magyarsággal írt szöveget, amelynek olvasása közben bizony sokszor lúdbőrözik az ember háta a felfokozott nyelvi művelvezettől is...

És hogy állunk ezek után a beharangozott honmentés tekintetében, kérhetné az olvasó. Erre csak egy felelet lehetséges: csehül. Sch. ugyanis mestere tanításai nyomán a szláv hn.-k „eltemetését“ tekintette hazafiúi kötelességének és bizony nem a német hn.-i etimológiákat irtogatja — esetleg a kelleténél nagyobb buzgalommal, ahogy művének előleges reklámozásából várni lehetett volna. Annyira ádázul fenekedik a szláv etimológiák ellen, hogy ez még német ismertetőjének is szemet

szúrt.¹² Ezt mindenestre könnyen megtehetette, mert a szláv hn.-ek terén már valóban impozánsnak mondható tájékoztatlansággal dicsekedhetik. A magyar szláv eredetű hn.-ekkel mégcsak könnyen elbánt, amennyiben őket vakon sorozatosan magyar személyneveknek nevezte ki, a német helynevek tekintetében azonban verembe esett a buzgalmával, amennyiben szl. vagy magyar származású német helyneveket sorozatosan — a régi megbízható módszer már megismert eljárás módja alapján — német származású hn.-eknek etimológizált ki. Sajnos nincs annyi terem, hogy ezen sorozatban szereplő nevek tekintetében kiváló nyelvtudásunk etimológiai baklövéseit megvilágítsam és a helyes etimológiákat is kifejtsem, azért kénytelen vagyok azzal megelégedni, hogy tájékoztatásképpen leközlöm őket:

1. A helyes szláv etimológia helyett német szerepel a következő esetekben: *Forchtenau, Grodnau, Krensdorf, Moschendorf, Müllendorf, Nebersdorf, Pötsching, Siegendorf, Siegraben, Stegersbach, Stöttern, Tauchen, Wieselburg, Willersdorf.*

2. Magyar közvetítéssel kerültek a németbe a következők, amelyeket Sch. n. származásúaknak mond: *Güssing,*¹³ *Neutal, Parndorf;* az idetartozó *Rechnitz* és *Liebing* neveket a változatosság kedvéért közvetlenül a szlávoktól veteti át a németekkel.

3. Német származásúaknak mondott szláv eredetű nevek, amelyek esetleg magyar közvetítéssel kerültek a németbe (a nevek provenienciája természetesen pontosan minden esetben nem mutatható ki): *Leiden, Piringsdorf, Ragendorf, Siegersdorf, Zemendorf.*

4. Németnek kietimológizált magyar eredetű nevek: *Gaas, Jahrndorf, Jennersdorf, Jurmannsdorf, Karlbürg, Kobersdorf, Ollersdorf, Rattersdorf, Roggendorf.*

5. Németnek mondott magyar nevek: *Gyanafalva, Kabold, Levél.*

6. A valóságban a szlávból, Sch. szerint a németből kerültek a magyarba a következő nevek: *Csörötnek, Lébény, Mosony, Rohonc, Tokony, Zemenye.*

7. Az érem másik oldala (tévesen magyar származású).

¹² „Ferner macht sich das deutliche Bestreben bemerkbar, slawische Grund- und Zwischenformen abzuleugnen, was insoferne ungerechtfertigt erscheint, als wir ja doch für die Karolingerzeit auf diesem Boden mit einer slawischen Bevölkerung ... zu rechnen haben“. Burgenländische Heimatbl. 1, 109.

¹³ Ezen nevet illetőleg Sch. az én kártékony hatásomnak tulajdonítja, hogy Steinhäuser az ő német etimológiáját nem fogadta el. Abban azonban ismét téved, hogy St. az ő nézetét csak az én fogalmazásomban ismerte meg: én az ő M. Ny.-beli cikkét évszámmal idéztem, St. pedig a kötetszámmal!

zásúaknak mondott német nevek): *Hierm, Kitzladen, Landsee*.

Egyéb téves magyarázatait még sommásan sem foglalhatom össze; sokkal egyszerűbb, ha az elfogadható etimológiáit sorolom fel. Ezek a következők: *Bachselten, Grossdorf* és talán *Raks*. Nincs tovább. Azon etimológiákat értem t. i., amelyek Sch.-tól származnak és nem teljesen világos etimológiájú nevek. Egyes szerencsés esetekben ugyanis ő is átvett másoktól helyes etimológiákat is, különösen amikor nem volt módjában választania a helyes és a téves között.

Az előadottakból világosan kitűnt, hogy Schwartz Elemér felületes hebehurgyasággal írott műve dilettáns nyelvészeti badarságok gyűjteménye.

Moór. Elemér.

KÉRDÉSEK.

63. kérdés. Hogy van az élő magyar nyelvben a falu szó többszama?

64. kérdés. Mit neveznek szárnyéknak?

65. kérdés. Hogy nevezi a nép a buzavirágot?

66. kérdés. Vannak-e és melyek az idegen népelemek betelepülését jelző utcanévek vagy község-résznevek az egyes községekben (városokban)? [pl. Orosz-utca, Ci-

gány-utca, Rác-utca stb.] Amennyiben már nincsenek, meddig voltak használatban és milyen új elnevezések léptek helyükbe?

67. kérdés. Melyek voltak a jellegzetes korcsma- és szállodanevek a községben (városban) s nevük esetleg megmaradt-e utca-elnevezésben?

68. kérdés. Hol ismernek efféle szólást: Majd kiadom neki a nyargalót! Kikapta a nyargalót!

FELELETEK.

Feleletek a 38. kérdésre.

A *kun* szót kivétel nélkül röviden ejtik a benszülöttek a Nagykunságban. 25 év alatt Kisújszálláson sohasem hallottam hosszan ejteni.

Miskolc. *Marjalaki Kiss Lajos.*

A *kun* név összetételben (pl. Kiskunhalas, Jásznagykunszolnok, Kunhegyes) rövid, ha magában áll, hosszan ejtik. Pl. De szép *kún* menyecske! De jóképű ez a *kún* legény!

Szentés.

Zsoldos Andor.

Szatmárban és Szilágyban röviden: *Kun* Garda György Sándor, *Kun* Jenő, de a népről így szólnak: a *kiskúnok*; sőt a kiterjedt családot is így emlegetik: a *Kúnok*.

Szombathely. *Kincs Elek.*

Felelet a 39. kérdésre.

Az *elcsapta a hasát* kifejezést Pilisszentlászlón nem értik meg.

Kiskunfélegyháza.

Takács Béla.